

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА ЕКСПЕРТОЛОГІЇ
ФАКУЛЬТЕТ № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни Кримінальний процес
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (правозтосування)

за темою – Заходи забезпечення кримінального провадження

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. № 7.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6. Протокол від 21.08.2023 року № 7.

Розробники:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Соловйова О.Є.

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Вінчук В.В.

Викладач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС Дорошенко Ю.К.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Декан факультету № 1 ХНУВС кандидат юридичних наук, доцент Романюк В.В.

План лекції

Вступ.

1. Поняття та класифікація заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила їх застосування.
2. Запобіжні заходи: поняття, види, мета і підстави їх застосування.
3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів.
4. Порядок застосування окремих видів запобіжних заходів.

Висновки.

Рекомендована література:

Основна

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254/96 // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст.141.
2. Коментар до Конституції України. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. — 376 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. — 2012. — 19 травня (№ 90—91).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар 6 у 2 т. Т.1/К82 О.М. Бандурка, Є.М. Блажківський, Є.П.Бурдоль та ін.. ; за заг.ред. В.Я.Тація, В.П.Пшонки, А.В.Портнова. – Х.: Право,2012.-768 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково – практичний коментар : у 2томах. Т.2/ К82 Є.М.Блажківський, Ю.М. Грошевий, Ю.М.Дьомін та ін. , за заг. Ред В.Я.Тація, В.П.Пшонки, А.В.Портнова – Х.: Право, 2012.-664 с.
6. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц, та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.

7. Молдован А.В. Кримінальний процес України /текст/ : Навч.посіб./ М75 А.В.Молдован, С.М.Мельник –К.: Центр учбової літератури, 2013 с.

Додаткова

1. Благута Р.І. Привід як захід забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування / Р.І. Благута, І.С. Кіпращ // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 4. – С. 380–392. – («Серія юридична»).
6. Вільгушинський М.Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України / М.Й. Вільгушинський, Ю.А. Ліхолетова // Адвокат. – 2012. – № 11(146). – С. 9–13.
7. Гловюк І.В. Повноваження слідчого судді у досудовому провадженні / І.В. Гловюк // Митна справа. – 2012. – № 6. – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 103–110.
8. Гультай П. Деякі проблеми прокурорського нагляду за законністю застосування запобіжних заходів у світлі нового КПК України / П. Гультай // Вісник прокуратури. – 2012. – № 9. – С. 54–60.
9. Ковалева Н.В. Діяльність суду під час досудового провадження як одна із складових інституту оскарження / Н.В. Ковалева // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 3(16). – С. 1–5.
10. Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. Кожевніков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3(27). – С. 68–70.
11. Левендаренко О.О. Сторони обвинувачення та захисту в контексті реалізації принципу змагальності у стадії досудового розслідування / О.О. Левендаренко // Правничий часопис Донецького університету. – 2012. – № 1(27). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/2012_1/09.pdf.
12. Легких К.В. Катування: чи є зміни на краще у зв'язку з прийняттям нового КПК України / К.В. Легких // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3. – С. 127–131.
13. Луцик В.В. Правовий статус та повноваження прокурора за новим КПК України / В.В. Луцик // Митна справа. – 2013. – № 1. – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 231–238.
14. Ляш А.О. Затримання підозрюваного у справах про одержання хабара / А.О. Ляш, В.М. Ліщенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 3(16). – С. 1–5.
15. Пилипенко Д.О. Функція прокурора на стадії досудового розслідування кримінальної справи / Д.О. Пилипенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 2(15). – С. 1–5.

16. Попелюшко В.О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В.О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9(144). – С. 4–6.
17. Попелюшко В.О. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора / В.О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 10(145). – С. 12–15.
18. Сиза Н.П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України / Н.П. Сиза // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2012. – № 2(6). – С. 1–21. – (Серія «Право»).
19. Смоков С.М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / С.М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 628–632.
20. Сорока С.О. Процесуальний порядок затримання / С.О. Сорока // Митна справа. – 2012. – № 3. – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 151–155.
21. Сторожик Я.Б. Зміст заходів кримінально-процесуального примусу при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні / Я.Б. Сторожик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. № 3. – С. 450–459. – (Серія юридична).
22. Смоков С.М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / С.М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://www.portal.rada.gov.ua> - офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.kmu.gov.ua> - офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
3. <http://mvs.gov.ua> - офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
4. <http://www.scourt.gov.ua> - офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
5. <http://sc.gov.ua/> - офіційний веб-сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ.
6. <http://www.gp.gov.ua> - офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.
7. <http://www.minjust.gov.ua> - Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.
8. <http://www.reyestr.court.gov.ua> - єдиний реєстр судових рішень в Україні.

Текст лекції

Вступ

Завдання кримінального судочинства визначені в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, де вказано, що ними є «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура». Тобто інтереси суспільства щодо протидії злочинності, відновлення порушених злочином прав та понесення винними особами кримінальної відповідальності задовольняються за допомогою кримінального процесу.

Для забезпечення вказаних завдань законодавець покладає на суб'єктів кримінального провадження певні обов'язки та визначає їх права. При цьому держава розраховує на те, що суб'єкти кримінального провадження будуть активно брати участь у кримінальному судочинстві, сприяти досягненню його завдань, та добросовісно виконувати процесуальні обов'язки.

1. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розділ II Кримінального процесуального кодексу України визначає порядок обрання, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що

застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, для запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження.

Заходи процесуального примусу відрізняються від інших заходів державного примусу та характеризуються певними специфічними ознаками:

1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінально-процесуальним законом, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються при провадженні щодо кримінальних правопорушень;

2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом;

3) специфічна їх мета – забезпечити досягнення дієвості кримінально-процесуального провадження та вирішення завдань кримінального судочинства;

4) примусовий характер, який залежить не від порядку їх реалізації, а від самої законодавчої моделі, що передбачає можливість застосування примусу;

5) виключний характер – вони застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального судочинства досягнути неможливо;

6) специфічний суб'єкт застосування – процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування завжди є виключно компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, а також інших осіб

залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. Законодавець в нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, визначає коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Відповідно до ст. 131 КПК заходами забезпечення кримінального провадження є:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст. ст. 133–143 КПК);
- 2) накладення грошового стягнення (ст. ст. 144–147 КПК);
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148–153 КПК);
- 4) відсторонення від посади (ст. ст. 154–158 КПК);
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 159–166 КПК);
- 6) тимчасове вилучення майна (ст. ст. 167–169 КПК);
- 7) арешт майна (ст. ст. 170–175 КПК);
- 8) затримання особи (ст. ст. 188–192 КПК, ст. ст. 207–213);
- 9) запобіжні заходи (ст. ст. 177–187 КПК).

Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження:

- за цілями застосування:

- заходи, що забезпечують участь підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи). Ці заходи пов'язані з суттєвим обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, мають специфічну мету та особливий порядок застосування. Тому види запобіжних заходів, мету, підстави та порядок їх застосування ми розглянемо окремо в наступних питаннях цієї теми;

- заходи, що забезпечують отримання засобів доказування (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів тощо). На відміну від запобіжних, завдання цих заходів полягає у

забезпеченні слідчому та суду можливість виявити, вилучити та дослідити докази;

- заходи, що спрямовані на забезпечення законного порядку в ході провадження в справі (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади);

- заходи по забезпеченню цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо);

- за часом дії:

- заходи, що тривають протягом певного часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна тощо);

- заходи, які є короткочасними (тимчасовий доступ до речей і документів; привід тощо);

- за підставами застосування:

- заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, запобіжні заходи тощо);

- заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна);

- за режимом обмеження прав і свобод людини:

- заходи, що пов'язані з ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи);

- заходи, які не пов'язані з ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, особиста порука, застава тощо).

Так, за загальним правилом, юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду.

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

а) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема, ст. 299 КПК передбачає, що під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою);

б) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

в) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

Підстави та порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик. Відповідно до вимог ст. ст. 133-134 КПК слідчий, прокурор, слідчий суддя (під час досудового розслідування) чи суд (під час судового провадження) мають право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд мають право викликати особу якщо:

- є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження;
- її участь у процесуальній дії є обов'язковою (ст. 133 КПК).

Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом:

- вручення повістки про виклик;
- надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком;

– здійснення виклику по телефону або телеграмою.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особливості виклику окремих категорій суб'єктів кримінального провадження полягає в наступному:

- якщо особа перебуває під вартою, то вона викликається через адміністрацію місця ув'язнення;
- повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику;
- повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику;
- повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення цим Кодексом строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Відповідно до ст. 136 КПК належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є:

- розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні;
 - відеозапис вручення особі повістки;
 - будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом;
 - отримання листа-підтвердження про отримання електронного листа.
- Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти і повістка про виклик була надіслана на таку адресу.

Привід (ст. 140 КПК) полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про його здійснення, до місця її виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час.

Привід може застосовуватися лише до підозрюваного, обвинуваченого, свідка. Привід свідка *не може бути застосований* до неповнолітніх, вагітних жінок, інвалідів першої і другої груп, осіб, які одноосібно виховують дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно із КПК не можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч.4 ст. 140 КПК).

Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, суду, яка виноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручене відповідним підрозділам органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро України або Державного бюро розслідувань.

Особа, рішення про здійснення приводу якої прийнято слідчим суддею, судом, зобов'язана прибути до місця виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час у супроводі особи, яка виконує ухвалу.

У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику з дотриманням вимог, передбачених ч. 3 ст. 143 КПК. Зокрема, застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення приводу, і мають зводитися до мінімального впливу на особу.

У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Накладення грошового стягнення (ст. ст. 144–147 КПК). Грошове стягнення може бути накладено на учасників кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків у випадках та розмірах, передбачених КПК. Так, ч.2 ст. 179 КПК передбачає можливість накладення грошового стягнення в разі невиконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язань, передбачених ст. 194 КПК; ч.5 ст. 180 КПК визначає, що у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення.

Грошове стягнення накладається: під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

Під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду

клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Слідчий суддя, суд накладає на особу грошове стягнення, якщо встановить, що:

- особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок;
- відсутність поважних причин його невиконання.

Ухвала про накладення грошового стягнення може бути скасованою на підставі розгляду відповідного клопотання особи, на яку було накладено грошове стягнення, за умови, що особа не була присутня під час розгляду питання про накладення грошового стягнення (ст. 147 КПК).

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст.ст. 148–153 КПК) – це захід забезпечення кримінального провадження який здійснюється шляхом вилучення слідчим, прокурором, іншою уповноваженою службовою особою документів, які посвідчують користування спеціальним правом, та тимчасового обмеження підозрюваного у користуванні цим правом з метою припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом:

- право керування транспортним засобом або судном;
- право полювання;
- право на здійснення підприємницької діяльності.

Особа, яка здійснила законне затримання, у передбаченому ст. 208 КПК порядку, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи (особи, якій законом надано право здійснювати тимчасове вилучення документів, що посвідчують користування

спеціальним правом) передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено. Факт передання тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, засвідчується протоколом, складеним в порядку, передбаченому КПК.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час законного затримання та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол у порядку, визначеному КПК.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором під час досудового розслідування звертаються до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. У випадку тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням не пізніше 2 днів з моменту тимчасового вилучення. Пропуск вказаного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника (ч.1 ст.151 КПК).

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, може розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на *строк* не більше 2 місяців. Цей строк може бути продовжений за рішенням слідчого судді, суду, прийнятого на підставі

клопотання прокурора, якщо під час розгляду цього клопотання прокурор доведе, що:

- обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати;
- сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Відсторонення від посади (ст. 154 КПК) – захід забезпечення кримінального провадження, який може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу.

Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертається із клопотанням про відсторонення особи від посади до слідчого судді (під час досудового розслідування) або суду (під час судового провадження).

Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора. Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законом.

Клопотання про відсторонення особи від посади розглядається слідчим суддею, судом не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника.

Строк відсторонення від посади – не більше 2 місяців. Продовження строку здійснюється за клопотанням прокурора, а щодо члена Національного

агентства з питань запобігання корупції – за клопотанням Генерального прокурора України або його заступника.

Відсторонення від посади може бути скасовано за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, якщо в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба.

Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155¹ КПК). Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом.

Клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

Генеральний прокурор або його заступник має право звернутися з клопотанням про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя. Таке клопотання подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

Тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК) полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

Доступ заборонено до речей і документів, перелік яких наведений в ст. 161 КПК, а саме:

- листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;
- об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать:

- інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
- відомості, які можуть становити лікарську таємницю;
- відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;
- конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю;
- відомості, які можуть становити банківську таємницю;
- особисте листування особи та інші записи особистого характеру;
- інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;
- персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;
- державна таємниця.

Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (ч.6 статі 163 КПК).

З клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, суду мають право звернутися сторони кримінального провадження. Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. Клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення цих речей чи документів.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

- перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;
- самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;
- не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ст.166 КПК).

Тимчасове вилучення майна (ст. 167 КПК) – фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

- 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;
- 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;
- 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;
- 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Тимчасове вилучення майна застосовується при затриманні особи у порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК. Якщо затримання було проведено не уповноваженою службовою особою, вона зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом.

Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику. Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

- 1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;
- 2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна.
- 3) у випадках, передбачених ч. 5 ст. 171, ч.6 ст.173 КПК;
- 4) у разі скасування арешту.

Арешт майна (ст. 170 КПК) – це тимчасове, до скасування у встановленому КПК порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження.

Арешт майна допускається з метою забезпечення:

- 1) збереження речових доказів;
- 2) спеціальної конфіскації;
- 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Арешт може бути накладений на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

Не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів.

Заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у випадках, якщо існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до зникнення, втрати, знищення, перетворення, пересування, відчуження майна. Заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається.

У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути

накладено *попередній арешт* на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна. Якщо прокурор у визначений строк не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі.

З клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

У разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої [ст. 235](#) КПК, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якої його було вилучено

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше 2 днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника,

представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна.

Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє не пізніше 72 годин із дня знаходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено.

2. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, МЕТА І ПІДСТАВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Система запобіжних заходів, підстави та порядок їх застосування регулюються главою 18 розділу II КПК України.

Запобіжні заходи – це частина заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав.

Запобіжні заходи є різновидом превентивних заходів кримінально-процесуального примусу, що полягають у позбавленні волі або обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого на певний період часу.

Запобіжні заходи є найбільш суворим видом кримінально-процесуального примусу і застосовуються для забезпечення успішного здійснення досудового провадження та судового розгляду кримінальних правопорушень.

Метою застосування запобіжних заходів є (ч. 1 ст. 177 КПК України):

- 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків;
- 2) запобігання спробам (звідси – запобіжні заходи):

- переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду;
- знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Запобіжні заходи можуть застосовуватися лише за наявності *підстав*, визначених в ч. 2 ст. 177 КПК України, де передбачено, що підставою застосування запобіжного заходу є:

- 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення;
- 2) наявність *ризиків*, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії визначені у ч.1 ст. 177 КПК України, а саме:
 - буде ухилятися:
 - від органів досудового розслідування та (або) суду;
 - від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків;
 - буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом:
 - знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
 - незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
 - продовжуватиме протиправну діяльність шляхом:
 - вчинення інших кримінальних правопорушень;

– продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Закон не зобов'язує обирати запобіжний захід кожному підозрюваному, обвинуваченому. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 177 КПК України, якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, то слідчий, прокурор *не мають права ініціювати* застосування запобіжного заходу.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності вищенаведених ризиків, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі *обставини*, у тому числі:

- вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення (ст. 178 КПК).

Вказані обставини повинні ретельно аналізуватися при вирішенні питання про тримання під вартою чи при застосуванні запобіжних заходів щодо неповнолітніх, або осіб похилого віку, вагітних жінок, матерів, які мають малолітніх дітей чи одиноких матерів тощо.

Окрім ознак, притаманних усім заходам забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи мають ще й такі:

- їх може бути застосовано тільки до певних суб'єктів кримінального процесу: підозрюваного, обвинуваченого. На відміну від цього, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися й щодо інших учасників кримінального судочинства (свідка, потерпілого, особи, у володінні якої знаходяться речі і документи щодо яких винесено рішення про тимчасовий доступ до них);
- мають особистий (персональний) характер, бо обмежують особисті права конкретного підозрюваного чи обвинуваченого;
- характеризуються специфічними підставами та метою застосування, визначеними в ст.177 КПК;
- мають більший, порівняно з іншими заходами, ступінь примусу (пов'язані з обмеженням конституційних прав особи).

Система запобіжних заходів визначена в ст. 176 КПК України, а саме:

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);
- 3) застава (ст. 182 КПК);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 5) тримання під вартою (ст. 183 КПК);
- 6) затримання – тимчасовий запобіжний захід (ст.ст. 188–192, 207–213 КПК).

В нормах Кримінального процесуального кодексу, які визначають особливі порядки кримінального провадження (розділ IV), визначені наступні запобіжні заходи:

- до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч.1 ст. 493 КПК);

- до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

- поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч.1 ст. 508 КПК).

У юридичній літературі запропоновано декілька класифікацій запобіжних заходів, які здійснюються за різними критеріями.

1) за видом примусу запобіжні заходи в літературі поділяють на:

- фізично-примусові запобіжні заходи – тримання під вартою, затримання, домашній арешт. Ці заходи фізично обмежують особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого, ізолюючи його від суспільства. Характер правообмежень у даному випадку обумовлює необхідність встановлення строку дії цих заходів;

- психолого-примусові запобіжні заходи пов'язані із застосуванням щодо підозрюваного, обвинуваченого психічного впливу, який полягає у покладенні на них певних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням їх належної поведінки і можливості застосування більш суворих запобіжних заходів у випадку їх невиконання. До цієї групи належать усі інші запобіжні заходи.

2) залежно від форми досудового розслідування запобіжні заходи можна поділяти на:

- заходи, що застосовуються під час досудового розслідування злочинів (у формі досудового слідства) – можуть застосовуватися всі заходи забезпечення кримінального провадження;

– заходи, що застосовуються під час досудового розслідування кримінальних проступків (у формі дізнання) – не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299 КПК).

3) залежно від поширеності дії на тих суб'єктів, щодо яких може бути застосовано запобіжні заходи, вони поділяються на:

– загальні – ті що застосовуються до всіх суб'єктів кримінального провадження (особисте зобов'язання, застава, домашній арешт тощо);

– спеціальні – ті що застосовуються до спеціальних суб'єктів – неповнолітніх, обмежено осудних осіб (передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації виховної дитячої установи, поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку обмежено осудних осіб).

3. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ, ЗМІНИ ТА СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Запобіжні заходи – це частина заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження їхніх особистих прав.

Запобіжні заходи застосовуються:

– під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого погодженого з прокурором або за клопотанням прокурора;

– під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст. 176 КПК).

Клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, і повинно містити:

– короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа;

- правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;
- посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК;
- виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;
- обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів;
- обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК.

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

До клопотання мають бути додані:

- копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;
- перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу;
- підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Згідно з вимогами ч.2 ст.184 КПК копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу має надаватися підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за 3 години до початку розгляду клопотання.

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні

особою кримінального правопорушення, чи обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, воно може бути відкликаним, зміненим або доповненим згідно з вимогами ст.185 КПК.

Порядок розгляду клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу.

Клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту:

- фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого;
- надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі;
- подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання (ст.186 КПК).

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про:

- 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор;
- 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч.1 ст. 194 КПК).

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд може прийняти одне з таких чотирьох рішень:

- постановляє ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу;
- може зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом;
- застосовує більш м'який запобіжний захід;

– постановляє ухвалу про застосовування запобіжного заходу відповідно до поданого клопотання.

Новим для кримінального процесу є можливість застосування електронних засобів контролю. Так, відповідно до вимог ст. 195 КПК застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії.

Так, строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 (шістдесяти) днів (ч.1 ст.197 КПК), а в разі його продовження – не більше 6 місяців (у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості) чи 12 місяців (у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів).

Зміна чи скасування запобіжного заходу.

Якщо в ході кримінального провадження змінюються підстави застосування запобіжного заходу, а також обставини, які враховуються при його обранні, він може бути скасований або замінений на інший запобіжний захід – більш або менш суворий.

Запобіжний захід може бути змінено, якщо:

- його обрано необґрунтовано чи незаконно, але є підстави для обрання іншого заходу;
- суттєво змінилися обставини, що їх було взято до уваги при обранні запобіжного заходу (наприклад, змінилася кваліфікація кримінального правопорушення, стан здоров'я обвинуваченого).

Зміна запобіжного заходу здійснюється за результатами розгляду клопотання, з яким до слідчого судді, суду можуть звернутися:

– прокурор, слідчий за погодженням з прокурором – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування, зміни або покладення додаткових обов’язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК, чи про зміну способу їх виконання (ст. 200 КПК);

– підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування чи зміни додаткових обов’язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК та покладених на нього слідчим суддею, судом, чи про зміну способу їх виконання (ст.201 КПК).

Запобіжний захід негайно припиняє свою дію (вважається скасованим) після:

- закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;
- ухвалення виправдувального вироку;
- закриття кримінального провадження (ст.203 КПК).

4. ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Особисте зобов’язання (ст. 179 КПК) – це запобіжний захід, суть якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов’язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов’язки, передбачені ст.194 КПК, а саме:

- прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- утримуватися від спілкування із будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

- не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом;
- пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання;
- здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- носити електронний засіб контролю.

Особиста порука (ст. 180 КПК) – це запобіжний захід, суть якого полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Особиста порука ґрунтується на тому, що за поведінку підозрюваного, обвинуваченого відповідають інші особи – поручителі, які, як правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і морально можуть впливати на неї.

Умова застосування даного запобіжного заходу є складною за змістом і включає в себе такі фактори:

- поручителями можуть бути особи, що заслуговують на довіру – громадяни з високими моральними рисами, які є соціально адаптованими, сумлінно ставляться до праці та виконання громадських обов'язків, мають авторитет у колективі чи за місцем проживання, а також користуються повагою в підозрюваного, обвинуваченого та можуть завдяки цьому забезпечити його належну поведінку. Ці дані можуть бути встановлені шляхом витребування характеристик на поручителів, довідок тощо;
- кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. КПК не обмежує максимальну кількість поручителів, але визначає, що наявність одного поручителя може бути визнано достатньою

лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру (ч.2 ст.180 КПК);

– цей запобіжний захід може бути застосовано тільки за клопотанням або за згодою поручителів. Зокрема, у ч.2 ст. 202 КПК визначено, що у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання.

Домашній арешт (ст. 181 КПК) полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Суть домашнього арешту полягає в тому, що за наявності достатніх підстав для обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту за рішенням слідчого судді, суду встановлюються обмеження, пов'язані зі свободою пересування поза межами житла цілодобово чи у визначений період часу.

Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК). Під час досудового розслідування кримінальних проступків запобіжний захід у вигляді домашнього арешту не застосовується (ст. 299 КПК).

Строк тримання особи під домашнім арештом:

- не може перевищувати 2 місяців;
- може бути продовжений слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора. до 6 місяців (сукупний строк), в межах строку досудового розслідування.

Порядок виконання ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання ОВС за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. ОВС повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити

про це слідчого або суд, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

Працівники ОВС з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право:

- з'являтися в житло цієї особи;
- вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на особу зобов'язань;
- використовувати електронні засоби контролю (ч.5 ст.181 КПК).

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання у його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (ст. 195 КПК), що є підставою для застосування більш жорсткого запобіжного заходу чи накладення грошового стягнення в розмірі від 0,25 до 2 – РМЗП (ч.2 ст. 179 КПК).

Застава (ст. 182 КПК) – це запобіжний захід, суть якого полягає у внесенні коштів заставодавцем у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків.

Заставодавцем можуть бути:

- підозрюваний, обвинувачений;
- фізичні або юридичні особи.

При цьому, ч. 2 ст. 182 КПК визначає, що заставодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АРК, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить державному, комунальному суб'єкту господарювання.

Розмір застави визначається у таких межах (ч.5 ст.182 КПК):

- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від 5 до 20 РМЗП;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від 20 до 80 РМЗП;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від 80 до 300 РМЗП.

Застава звертається в дохід держави у таких випадках (ч. 8 ст. 182 КПК):

- у разі невиконання обов'язків заставодавцем;
- якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки;
- якщо підозрюваний, обвинувачений порушив інші, покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом, за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу.

Умовами застосування застави є:

- 1) можливість підозрюваного, обвинуваченого (третьої особи) внести заставу;
- 2) добровільна згода підозрюваного, обвинуваченого на вступ до процесу третьої особи як заставодавця;
- 3) ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення.

Тримання під вартою (ст. 183 КПК) є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст. 177 КПК. Тримання під вартою є найбільш суворим

запобіжним заходом, який суттєво обмежує конституційне право людини на свободу та особисту недоторканність..

Суть запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою полягає в обмеженні особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого через поміщення їх до спеціальної установи.

Під спеціальними установами слід розуміти:

- слідчі ізолятори (СІЗО) Державної пенітенціарної служби;
- дисциплінарні ізолятори чи карцери установ виконання покарань (ст. 4 Закону України “Про попереднє ув’язнення”);
- гауптвахти Військової служби правопорядку в Збройних Силах України
- для осіб, які відбувають покарання в дисциплінарних батальйонах і притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину (ст. ст. 14, 17 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Строки тримання під вартою.

Відповідно до ст. 197 КПК строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування, при цьому, сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування, не повинен перевищувати:

- 6 місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- 12 місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого – з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення

стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше (ч.2 ст.197 КПК).

Порядок звільнення особи з-під варти передбачений в ч.4 та ч.5 ст. 202 КПК.

Кримінально-процесуальне затримання слід відрізнити від:

- доставлення особи до правоохоронного органу на строк до однієї години у порядку, передбаченому законодавством України про адміністративні правопорушення;
- затримання особи (до трьох годин) в адміністративному порядку.

Аналіз норм кримінального процесуального кодексу України дозволяє виділити такі види затримання:

- 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187–191 КПК);
- 2) затримання без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: законне затримання (ст. 207 КПК) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК).

Ці види затримання розрізняються за цільовим призначенням, суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком застосування.

1. Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187–191 КПК).

Даний вид затримання відрізняється від інших видів затримання наступним:

- метою — здійснюється з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. Тобто для забезпечення участі особи в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, коли для забезпечення об'єктивності такого розгляду необхідною умовою, є

особиста присутність на судовому засіданні особи, щодо якої розглядається це питання;

- строком затримання – до 36 годин (ч.1 ст.191 КПК);
- юридичною підставою – затримання з метою приводу здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу.

Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 209 чітко визначив момент, з якого особа вважається затриманою – з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

2. Затримання без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення регулюється у таких нормах:

- законне затримання (ст. 207 КПК);
- затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК).

Так, ч.1 ст. 207 КПК визначає, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна:

- бути звільнена;
- або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК).

Порядок зміни та скасування запобіжних заходів.

Якщо в ході кримінального провадження змінюються підстави застосування запобіжного заходу, а також обставини, які враховуються при його обранні, він може бути скасований або замінений на інший запобіжний захід – більш або менш суворий.

Запобіжний захід може бути змінено, якщо:

- його обрано необґрунтовано чи незаконно, але є підстави для обрання іншого заходу;
- суттєво змінилися обставини, що їх було взято до уваги при обранні запобіжного заходу (наприклад, змінилася кваліфікація кримінального правопорушення, стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого).

При чому такі обставини можуть виникнути як після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, так і могли існувати під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Зміна запобіжного заходу здійснюється за результатами розгляду клопотання, з яким до слідчого судді, суду можуть звернутися:

- прокурор, слідчий за погодженням з прокурором – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування, зміни або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК, чи про зміну способу їх виконання (ст. 200 КПК);
- підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування чи зміни додаткових обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК та покладених на нього слідчим суддею, судом, чи про зміну способу їх виконання (ст.201 КПК).

Дане клопотання має бути розглянуте слідчим суддею, судом протягом 3 днів з моменту його одержання. Слідчий суддя, суд має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, яке подане раніше 30 днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом.

Запобіжний захід негайно припиняє свою дію (вважається скасованим) після:

- закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;
- ухвалення виправдувального вироку;
- закриття кримінального провадження (ст.203 КПК).

ВИСНОВКИ

Заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, для запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження.

Система запобіжних заходів визначена в ст. 176 КПК України, ними є:

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);
- 3) застава (ст. 182 КПК);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 6) тримання під вартою (ст. 183 КПК);
- 7) затримання особи – тимчасовий запобіжний захід (ст. ст. 188–192, 207–213 КПК).